

ФОЛЬКЛОРИСТИКА

УДК 801.8

DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.4-3/20>

Завадська В. В.

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Бобко А. М.

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ПОХОДЖЕННЯ ТА ФУНКЦІЇ ОБРАЗУ ПОТОЙБІЧНОГО НАРЕЧЕНОГО (НА ОСНОВІ МАТЕРІАЛУ КАЗОК ПРО РОЗБІЙНИКІВ, ЗІБРАНИХ П. ІВАНОВИМ)

Діяльність фольклориста та етнографа Петра Іванова припала на межу XIX та XX століть. Саме у цей час ним зібрано та записано чимало народних казок, але вперше опубліковане це зібрання порівняно недавно – у 2003 році.

Попри традиційний жанровий поділ, в окрему групу можна умовно виділити казки про розбійників, а серед них – про розбійника-нареченого. Деталі цих казок, сталі елементи та образи, що повторюються від варіанту до варіанту, сюжетні особливості дозволяють помітити архаїчну обрядовість, що закарбувалася в казці.

Особливий інтерес становить постать власне нареченого. Мотиви його вчинків, роль у казці, та й сама мораль казкового сюжету є не достатньо зрозумілими і, безперечно, мають глибший зміст, ніж здається на перший погляд.

У цій статті проведено аналіз образу розбійника-нареченого на основі матеріалу казок, записаних П. Івановим. Розглянуто походження та еволюцію образу, зв'язок з іншими фольклорними персонажами. На основі зіставлення з давньослов'янським матеріалом обґрунтовано доведено, чому розбійник-наречений – це потойбічна істота, а не казкове втілення звичайної людини чи символічне уособлення небезпеки. Образ сягає корінням давньослов'янських дівочих ініціацій, про що йдеться у статті. У казках про розбійників ми маємо уламок саме такого ритуального дійства, викладеного в казково-оповідній манері.

Актуальність роботи зумовлена тим, що тема потойбічного нареченого розроблена мало, на відміну від теми потойбічної нареченої, яка перманентно намагається загубити героя, тобто забрати у свій світ. Так само мало дослідженою є тема саме дівочих ініціацій і, з огляду на це, казки, записані П. Івановим, становлять унікальний матеріал для відтворення цього ритуалу. Оскільки ці казки мають лінії перетину з іншою групою казок про розбійників із цієї ж збірки, а також із фольклорним матеріалом як слов'янського, так і не слов'янського походження, можна говорити про доцільність зроблених висновків щодо трансформації прадавніх образів у більш сучасний образ розбійника. Таким чином, вибудовується ланцюжок: хтонічне божество (апріорі – змії) – слов'янські божества, пов'язані зі хтонічним світом (Волос) – епічний герой (який в архетипі є змієм, хтонічним персонажем) – лісовий розбійник (більш сучасна трансформація попередніх образів).

Ключові слова: дівочі ініціації, жіночі ініціації, потойбічний наречений, Змії, Велес, Волос, розбійники, розбійничі казки, Петро Іванов.

Постановка проблеми. Образ потойбічного нареченого у різних його варіаціях – від надприродного спокусника до чарівного нареченого – є широко розповсюдженим як у слов'янському, так і у загальноєвропейському фольклорі, але дослі-

джений він порівняно мало. Так, якщо потойбічна наречена, на думку фольклористів, є уособленням Смерті [2], то, образ потойбічного нареченого залишається загадковим. При цьому навіть поверхневого ознайомлення із фольклорним

матеріалом достатньо, щоб помітити, що образ цей давній і пов'язаний із жіночою сексуальністю в найширшому розумінні цього поняття, а деякі зразки фольклорних творів дозволяють припустити його зв'язок безпосередньо з дівочими ініціаціями. Тема саме жіночих ініціацій давніх слов'ян своєю чергою досліджена порівняно мало і саме тому становить науковий інтерес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Жіночі ініціації слов'ян, обряди, звичаї та персонажі, пов'язані із ними, не часто стають предметом досліджень, на відміну від парубочих/чоловічих ініціацій. Про них згадує В. Балусок у статті «Роль жінки в юнацьких ініціаціях давніх слов'ян» [1], зосереджуючи увагу на ініціаціях юнаків та допоміжній ролі жінок у цьому процесі. Побіжно торкається цього питання у своїх роботах В. Пропп. Водночас найкращим джерелом вивчення цієї теми є казки. Народні казки, зібрані і записані фольклористом П. Івановим на межі ХІХ та ХХ століть, містять доволі цікавий матеріал для дослідження цього питання.

Постановка завдання. Завданням цієї статті є проаналізувати народні казки, зібрані П. Івановим, що містять сюжет розбійника-нареченого, виокремити символізм, який зашифрує його потойбічну природу, довести зв'язок казкового сюжету з дівочими ініціаціями, реконструювати обряд та встановити архетипну основу потойбічного нареченого.

Виклад основного матеріалу. Народні казки, записані П. Івановим, збиралися фольклористом наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття в Куп'янському повіті Харківської губернії. Більшість сюжетів записані в кількох варіантах зі збереженням особливостей мови оповідача.

У збірці міститься група казок, які умовно можна назвати «розбійничими». Серед них явно виділяються казки двох типів: про подорож двох чоловіків (казка 145, 145 А, 145 Б, 146) та про розбійника-нареченого (147, 147 А, 147 Б, 147 В, 147 Г, 148). Казка 148 не має безпосередньої згадки про нареченого чи про процес сватання, проте видно, що це змінена варіація того ж сюжету. Окремо варто виділити казку 150, яка має власний сюжет, але за низкою ознак може вважатися подібною до казок 145 та 146.

До казок про подорож двох чоловіків належать оповіді про пана, що страху не знав (145, 145 А, 145 Б), та про названих братів (146). У центрі сюжету – двоє чоловіків, що знаходяться в нерівноправному стані: один обов'язково «старший», що має право керувати іншим, другий обов'язково

«молодший», слухається та беззаперечно виконує будь-які, навіть найбезглуздіші команди. Схема цих казок така:

- 1) герої вирушають у подорож;
- 2) потрапляють до світу, який маркується як потойбіччя (цвинтар, поле бою, хатинка із небіжчиком і т. п.);
- 3) продовжують подорож до розбійничої хати в темному лісі;
- 4) «молодший» герой виконує команди «старшого», який перемагає розбійників і забирає їхній скарб;
- 5) герої щасливо повертаються додому.

Така структура дає змогу розпізнати в казках цього типу ініціаційні ритуали, але парубочі. Центральним персонажем дійства – тим, хто проходить ініціацію, – є «молодший» персонаж. Саме він виконує всю найважчу роботу, отримує нагороду та починає нове життя. Цікаво, що в казках немає прямої вказівки на подальше одруження героя, проте момент проходження ініціації передбачає, зокрема, і статеве дорослішання.

Казки цього типу не мають нічого спільного з мотивом потойбічного нареченого або дівочої ініціації і цікаві в контексті нашого питання тільки образом розбійників.

Розбійниче лігво знаходиться в лісових хащах (145 А, 145 Б, 147 В, 147 Г, 148) або біля лісу (147, 147 Б), там горить вогонь (145 А, 145 Б, 146, 147 В), кількість розбійників називається не завжди, але найчастіше це сакральне число 12 (145 А, 147 В), у хатці, окрім розбійників живе літня жінка (145 А, 147, 147 Б, 150; у казці 148 – літній чоловік). Таким чином, можна вважати, що розбійники, описані в казках обох типів, тотожні. І тому їх характерні ознаки можна розглядати у сукупності. Єдиною суттєвою відмінністю є відсутність розбійника як окремої фігури в казках про пригоди двох чоловіків та його наявність у казках про розбійника-нареченого.

Казки цього типу мають сюжетні варіації, але розвиваються за єдиною схемою:

1. Батьки дівчини їдуть, залишаючи її вдома або саму (147 В), або із молодшою сестрою (147) чи братом (147 А).
2. У домі нізвідки з'являється розбійник.
3. Дівчина пригощає його (147, 147 А), розмовляє з ним, може навіть укласти домовленість (147 В, 147 Г).
4. Молодша дитина гине (147, 147 А.).
5. Гине або отримує травму від рук героїні власне розбійник (147, 147 А, 147 В), а іноді його розбійнича ватага (147, 147 В).

6. Дівчину сватають ті самі розбійники. Вона не хоче заміж, але батьки віддають (147, 147 А, 147 Б). Іноді героїня сама дає згоду розбійнику (147 В).

7. Героїня вирушає до дому нареченого у довгий невідомий шлях. У деяких варіантах вона має подолати його сама, у деяких – їде із розбійниками. Іноді мати дає їй перед дорогою пораду (147).

8. Дівчина опиняється в розбійничому лігві. Там може зустріти стару жінку, яка радить їй, як поводитися, щоб урятуватися, або бачить мертвих жінок та іншу «наречену», яку розбійники гуртом вбивають.

6. Проливається кров: або героїні, коли під час втечі вона переховується на дереві (147, 147 Б), або попередньої нареченої (147 В, 147 Г), якій відрубують пальця із перстнем, відрубана частина обов'язково потрапляє до героїні.

7. Дівчина повертається додому.

8. Розбійник приїжджає за нею, його всією громадою вбивають.

Характерно, що навіть наприкінці казки розбійника називають нареченим, а не чоловіком дівчини. Її ж саму, навіть у варіантах, коли вона живе із розбійниками кілька років (147 А), – «наречена», «дівчинка», «дівка». Подібні епітети мали велике значення: «дитя», «дівчинка», «дівчина», «молодиця», «баба» – все це характеристики статусу жінки. Отже, очевидно, що описаний шлюб або не консумований, або не вважається справжнім із точки зору громади. У контексті цього звертає на себе увагу і те, що батьки героїні легко приймають її назад, коли вона тікає від нареченого, що суперечить народній традиції.

Що ж це за розбійник? Чому він сватає дівчину? І чому їх шлюб не вважається справжнім? Як видно із сюжету, романтичних або хоча б довготривалих планів він на неї не має: в більшості варіантів дівчину планують зварити чи засмажити і з'їсти відразу ж після прибуття до розбійничого дому. Тільки у казці 147 А до цього моменту героїня кілька років живе із розбійниками.

Найперше варто зазначити, що місце перебування розбійників – ліс, і вогняне сяйво довкола їх дому, яке можна побачити здалеку, – вказують на чарівний, потойбічний характер місця дії. Ліс, як відомо, символізує «інший», «чужий» світ, сакральну межу, а вогонь є стихією хтонічною.

Про потойбічний характер нареченого свідчить і ряд інших деталей. У казці 147 він з'являється з-під припічка. Піч у традиційній культурі – портал у потойбічний світ; саме тому, наприклад,

домовий живе під пічкою. У казці 147 Б перед появою розбійника одна з подруг героїні впускає веретено під підлогу. Веретено – жіночий атрибут та символ, пов'язаний із долею; простір під підлогою – символічне потойбіччя. Героїня кличе розбійника до столу словами: «Хто добрий, хто недобрий, ідіть до мене вечеряти!» (147) або: «Хто добрий чоловік – іди до нас вічеряти» (147 А) [3]. У цих словах легко можна впізнати типову народну формулу для виклику потойбічних істот: аналогічними словами кличуть до столу Мороза чи душі предків, гадають на свята.

Розбійник-наречений у казках, що розглядаються, – старший серед розбійників, очільник ватаги. Додатковим свідченням його потойбічної природи можуть бути собаки, з якими переслідують героїню наприкінці казки. Собаки або приводять до дерева, на якому ховається героїня (147, 147 Б), або знаходять утікачок під мостом (148). Дерево, найтовщий і найвищий дуб у лісі (147), є прообразом Світового дерева, а перебування героїні на його гілках, не у підніжжя, символізує її шлях із «того» світу до «нашого» (аналогічний момент є, наприклад, у казці про Івасика-Телесика). Міст так само – символ межі. Собака, за міфологіями багатьох народів, – охоронець кордону світів, прислужник потойбічного володаря.

Особливе місце займає образ літньої жінки, що живе із розбійниками. У казках вона може бути сусідкою (147), але найчастіше вона позиціонується як їхня мати (145 А, 147 Б, 150, 148). Тим більше незвичайним, із позиції профанної логіки, є те, що жінка дає поради дівчині, щоб та могла врятуватися (147, 147 Б), передрікає їй майбутнє за перстнем (147), а також готує вечерю із людського м'яса (145 А, 147 Б, 148). За В. Балущком, це спеціальна жінка, яка брала участь у чоловічих ініціаціях, виконуючи роль жриці. Поїдання людського м'яса – відомий атрибут випробування, який може бути маркером перебування у потойбічному світі (на противагу світу профанному, де ця дія є порушенням усіх можливих етично-моральних норм).

Ще одним припущенням щодо того, ким є ця жінка, може бути образ Баби-Яги – в архетипі Великої палеолітичної богині, уособлення долі, подательки життя та смерті [8], охоронниці кордону світів, істоти, що безпосередньо була пов'язана з ініціаціями [5; 8]. Якщо приймати цю версію, то наречений героїні – син Баби-Яги. У казках зазвичай згадуються тільки дочки та онучки Баби-Яги, і вони – зміївни [7].

Окрім того, нерідко після перемоги над Змієм проти героя виступають змієві сестри та мати – у низці варіантів вона є Бабою-Ягою [7]. Тож народна свідомість цілком допускає таку спорідненість.

Змій у слов'янському фольклорі має антропоморфні риси. Його цікавість до жінок, яскраво виражений сексуальний момент вказують на те, що витоки образу потойбічного нареченого (в нашому варіанті – розбійника) маємо саме тут.

Про ритуальний характер подій, що описувані в казці, прямо чи опосередковано свідчить низка елементів. В усіх варіантах обов'язково присутні кілька молодих дівчат: героїня або скликає подруг (147, 147 А, 147 Б, 147 В), або зустрічає молодих жінок у домі розбійника (147 В, 147 Г). У казці 147 Б наречений, прийшовши до дівчини вперше, запалює свічку і тричі обводить всіх дівчат мертвою кісткою, залишає кістку і йде, героїня обводить всіх у зворотному порядку. Сама дівчина перебуває на печі під час його візиту (147 Б) або ховається там після повернення від розбійників (147), може також ховатися в яслах (147) чи погребі (147 Б). У лігві розбійників киплять котли (147, 147 А, 147 В, 148), що може бути далеким відгомонам давнього ритуалу [6]. У казці 148 героїні, яких тут цілий гурт, йдуть на богомілля в святі гори, але шлях їх приводить у дім розбійників.

Отже, казки про нареченого-розбійника, безперечно, описують ритуал, що проводився для групи молодих дівчат, мав відношення до переродження, нового народження дівчини та стосувався заміжжя, але заміжжям не був. Можемо говорити про ритуал ініціації, що знаменувала перехід дівчини з підліткового стану до юнацького, готовності вступу у шлюб.

Чому ж наречений є саме розбійником, особливо з огляду на те, що, незважаючи на страшний антураж казки, його роль скоріше корисна і бажана, ніж небезпечна і шкідлива? Народна пам'ять зберегла достатньо прикладів того, як справжніх юнаків-наречених іменували розбійниками [1]. Це спадщина часів, коли у процесі парубочих ініціацій хлопці жили окремо від решти общини, у лісі у так званих «чоловічих будинках» [1; 5]. Мета такої ініціації – відокремити юнаків від громади [5], навчити їх бути дорослими чоловіками, у тому числі й в сексуальному розумінні [1]. Вони вели дике, «вовче» життя: часто розбійничали, крадучи їжу та дівчат [1; 5], що також було елементом ініціаційних випробувань. Отже, сполучення «наречений-розбійник», по суті, – тавтологія і може сприйматися як «наречений-наречений».

Якщо ж існували «чоловічі будинки», що знаходилися у лісі і в яких жили «розбійники», чому варто схилитися до думки, що розбійниче лігво, описане в казці, це не такий будинок, а потойбічне місце? Дійсно, в описі розбійничого лігва та його мешканців легко впізнати «чоловічий будинок» та ініціантів. До того ж, існують переконливі свідчення, що стара жінка відіграла певну роль у процесі парубочих ініціацій [1]. Хлопці-мешканці такого будинку називали одне одного братами, а стару жінку, яка вже втратила жіночість, а сприймалася швидше як бабця, – матір'ю [5]. Проте ритуали, в тому числі й ініціації, не існують самі по собі: вони – відображення міфологічного світогляду. Існування в реальному світі аналогу казкових образів не означає відсутності їх міфологічної основи, швидше навпаки: реальні об'єкти були втіленням міфологічних. Стара жінка, що присутня при парубочих ініціаціях, уособлювала богиню [1]. А в казках її образ зберігся під іменем Баби-Яги [5].

Але чому розбійника-нареченого варто вважати саме Змієм-володарем потойбічного світу, а не одним з юнаків «чоловічого будинку»? Саме через мету парубочих ініціацій такого типу – відокремити юнаків від спільноти. Тому припущення, що в певний вечір (очевидно, за попередньою домовленістю, оскільки батьки дівчини відсутні) ці хлопці приходили до дівчат, спілкувалися з ними, признавали наступну зустріч і йшли, буде неправильним. Така поведінка суперечила б цілям парубочої ініціації. До того ж у деяких варіантах казки зазначається, що розбійник – не молода людина (147, 147 В). Той, кого зустрічає героїня у своєму домі, – потойбічна істота (в ритуалі – людина, яка цю істоту втілювала), викликана, можливо, діями самої дівчини.

І, перш ніж перейти до розгляду процесу дівочої ініціації, варто відповісти ще на одне питання: чому йдеться саме про дівочі ініціації? Дослідники, що торкалися питання «чоловічих будинків», відзначали наявність там не лише старої, а і молодих жінок, що вступали із мешканцями цих будинків у своєрідні шлюбні стосунки і навчали ініціантів еротизму [1; 5]. В. Балашок називає їх «жрицями любові» [1]. Їх присутність засвідчується багатьма казковими сюжетами та культурним матеріалом з усього світу [5]. То чому героїня сюжетів цієї групи – ініціантка, а не «жриця любові»?

По-перше, центральна фігура описуваних подій – саме молода дівчина. Події відбуваються довкола неї та для неї, на відміну від казкових

сюжетів, в яких основна роль відведена чоловічим персонажам.

По-друге, «жриця любові» присутня і у цьому сюжеті. Це не головна героїня, а «попередня наречена», якій відрубують палець. Характерною рисою є те, що стара жінка не намагається їй допомогти, хоча допомагає героїні. Процес вбивства і поїдання «попередньої нареченої» є символічним описом статевого акту, за яким головна героїня тільки спостерігає. При цьому «попередню наречену» може «вбивати» як хтось один із розбійників, так і всі разом, що можна тлумачити як опосередковане свідчення сексуального навчання хлопців. Отже, «жриця любові» й головна героїня казки про розбійника-нареченого – різні люди. Проте процеси парубочої та дівочої ініціації можуть перетинатися.

Висновки і пропозиції. Отже, казки про розбійника-нареченого описують дівочу ініціацію, перетворення з «дівчинки» на «дівчину», «наречену». Процес починається в неї вдома, у знайомому для неї просторі, де після певних первинних обрядів з'являється її потойбічний наречений. І тільки потім дівчина вирушає до лісу, у його світ. Сюжет казки описує ритуальний шлюб: дівчина стає «дружиною» тимчасово, це ніяк не впливає на її «якість» як нареченої у профанному світі. Мета цього «шлюбу» – зробити дівчину придатною до справжнього заміжжя, а також укласти певний «договір» із володарем потойбіччя, але характер цього договору за матеріалами казок визначити неможливо.

Спочатку ініціантка спостерігає за «вбивством» «жриці любові» з метою навчання: щоб, коли прийде її час, бути психологічно готовою і не перелякатися. Відрубаний палець є фалічним символом, а окільцьований він символізує статевий акт. Можливо, момент втрати дівочої цноти: хоча палець і належить «жриці любові», але до героїні він потрапляє в результаті дій «розбійника», а кров, яку приносить із собою палець, проливається на дівчину. Цей момент також можна трактувати як наступність.

Характерно, що кров у казках цього типу проливається двома різними способами: через відрубаний палець і через рану самої героїні в ногу (нижня частина тіла в народній свідомості вже сама по собі асоціюється з еротизмом). Причому в казках, де відсутня сцена із пальцем, ранять героїню і навпаки. Ці моменти ніколи не зустрічаються в одній казці. Ранять дівчину списом (147 Б) – ще один фалічний символ.

Після цього моменту дівчина повертається додому: її ініціація завершилася.

Потойбічний наречений слідує за нею, знову приходячи до звичайного світу, проте його функцію завершено. Уся громада збирається на застілля (ще один обряд), наприкінці якого нареченого вбивають (у деяких варіантах – ув'язнюють, але це можна вважати більш пізньою адаптацією, продиктованою тим, що він у казці названий розбійником). Потойбічного нареченого знову відправляють у його потойбічний світ.

Характерно, що розбійник приходить до профанної площини саме двічі. У казках дія, повторена двічі, анулює сама себе. Таким чином, його шлях до дівчини-нареченої «запечатується»: вона більше йому не належить, їх шлюб втратив чинність.

Як вже було доведено вище, наречений дівчини – не просто з потойбіччя, це Змій, володар «іншого» світу. Змій, пов'язаний із потойбіччям та жіночою сексуальністю, відомий ще під одним ім'ям – Волос (Велес). Про хтонічну природу цього персонажа, його могутність в уявленнях давніх слов'ян і надзвичайно важливу роль в їх житті вже сказано достатньо [6; 7]. Зазначимо тут інший момент. Низка характеристик Волоса дозволяє прирівняти його до вогняного змія. Окрім вищезазначеного, вони обидва пов'язані з процвітанням господарства. А в литовському фольклорі і досі можна зустріти оповіді, в яких між Вальнясом (аналогом Волоса) та айтварасом (аналогом вогняного змія) ставлять знак рівності [4].

За сучасними уявленнями, вогняний змій, так само як і класичний казковий Змій, має негативне забарвлення. Але він не втілює ворожі сили. І у його образі легко можна помітити класичне перетворення давніх вірування з «добрих» на «лихи» в процесі розвитку культури та зміни релігійних уявлень. Тому рідство давнього могутнього божества Волоса із надзвичайно поширеним фольклорним вогняним змієм цілком вірогідне, так само як і його зв'язок із прадавньою богинею потойбічного світу, згадка про яку збереглася в образі Баби-Яги.

Можна стверджувати, що в казках про розбійника-нареченого закарбувалася пам'ять про слов'янську дівочу ініціацію. Ритуал, що мав надзвичайну вагу в житті кожної дівчини, увійшов до казкових сюжетів і зберігся до наших часів. А супроводжували ініціантку в її нелегкій подорожі до «іншого» світу і назад, перероджували її, наймогутніші істоти потойбіччя – Змій-потойбічний наречений та його мати, покровителька і наставниця ініціантів.

Подальше вивчення цього матеріалу та його порівняння із загальноєвропейським може дати корисну інформацію для дослідження та реконструкції міфологічних уявлень давніх слов'ян.

Список літератури:

1. Балушок В. Роль жінки в юнацьких ініціаціях давніх слов'ян. *Родовід. Наукові записки до історії культури України*. 1994. № 9. URL: http://uartlib.org/downloads/Rodovid91995_uartlib.org.pdf (дата звернення: 07.07.2021)
2. Былины / Сост. Б. Н. Путилов. URL: <http://drevne-rus-lit.niv.ru/drevne-rus-lit/sbornik-bylin-putilov/index.htm> (дата звернення: 07.07.2021)
3. Народні казки, зібрані Петром Івановим / Упорядн. І. В. Неїло. Київ : ТОВ УВПК «ЕксОб», 2003. 512 с.
4. Норбертас Велюс. Цветок папоротника: литовские мифологические сказания. Вильнюс : Вага, 1989. 374 с.
5. Пропп В. Я. Исторические корни волшебной сказки. Москва : Лабиринт, 2000. 336 с.
6. Рыбаков Б. А. Язычество древней Руси. Москва : Академический Проект, 2013. 806 с.
7. Рыбаков Б. А. Язычество древних славян. Москва : Наука, 1981. 607 с.
8. Richarda Becker. Die weibliche Initiation im ostslawischen Zaubermärchen: ein Beitrag zur Funktion und Symbolik des weiblichen Aspektes im Märchen unter besonderer Berücksichtigung der Figur der Baba-Jaga. Wiesbaden : Harrassowitz, 1990.

Zavadska V. V., Bobko A. N. ORIGIN AND FUNCTIONS OF THE OTHERWORLDLY GROOM (BASED ON MATERIALS FROM THE TALES OF ROBBERS COLLECTED BY P. IVANOV)

The activity of the folklorist and ethnographer Pyotr Ivanov coincided with the edge of the 19th and 20th centuries. At this time, he collected and recorded many folk tales, but this collection was first published relatively recently – in 2003.

Despite of the tradition of genre classification, a separate group can be derived from the tales about robbers, and among them – about a robber-groom. The details of these tales, constant elements repeated from version to version, plot features allow us to consider the archaic ritual, which is remembered in tales.

Of particular interest is the figure of a groom himself. The motives of his actions, his role in the tale, and the moral of the fairy tale plot are not sufficiently clear and, of course, have a deeper meaning than is noticeable at first glance.

This article analyzes the image of a robber-groom on the basis of material from folk tales collected by P. Ivanov. The origin and evolution of a character as well as its connection with other folklore characters are considered. Possible prototypes from the ancient Slavs folklore are analyzed and it is reasonably proven that the robber-groom is an otherworldly creature, and not a fabulous embodiment of an ordinary person or a symbolic personification of danger. His role in the maiden initiations of ancient Slavs is also considered. Tales about robbers consist of fragment of this rite outlined in a fairy manner.

The subject of the paper is actual, since a character of an otherworldly groom received little attention from folklorist researchers and, therefore, is poorly studied, unlike the character of an otherworldly bride. Also, the theme of Slavic maiden initiations is poorly investigated and thus the tales of the robber-groom from the collection of P. Ivanov contain rich material to reconstruct the mentioned rite. These tales intersect with another group of tales about robbers from this collection, as well as with the folklore material of both Slavic and non-Slavic origin, which confirms the conclusion regarding the transformation of ancient characters in a more recent character of a robber. Therefore, the following path can be reconstructed: a chthonian divinity (a serpent a priori) – Slavic divinities connected with a chthonian world (Volos) – an epic hero (a chthonian serpent in the archetype) – a robber from the wood (a more recent transformation of the abovementioned characters).

Key words: maiden initiation, female initiation, otherworldly groom, Serpent, Veles, Volos, robbers, robber tales, Peter Ivanov.